

Företagets intressenter och kontrakt — nya synpunkter på intressentteorin

Vad kommer först, verklighetsuppfattning eller värdering? Om vi låter verklighetsuppfattning stå som samlingsnamn för en människas alla sorterade och osorterade erfarenheter av och insikter i sin omvärld, måste då inte denna spela en helt avgörande roll också för hennes värdering av olika företeelser i samhället? Hur uppfattas "verkligheten företag" av en människa som är anställd för att utföra ett snävt avgränsat, måhända repetitivt arbete med ringa möjligheter till förkovran och avancemang, och som både på matrasen och i massmedia ständigt påminns om risken för arbetslöshet eller permittering? Knappast som en (väl fungerande) mekanism för avvägning mellan företagets olika intressenter, dvs dem själva, företagsledningen, kunder, leverantörer, ägare, stat och kommun.

En helt annorlunda uppfattning om "verkligheten företag" har antagligen den som arbetar som, säg, ekonomichef. För en människa i en sådan befattning, med varierande arbetsuppgifter och goda möjligheter till förkovran och avancemang och rikligt med alternativa sysselsättningsmöjligheter, är det mycket lättare att uppfatta företaget som en vettig balansakt mellan olika intressen.

Men samtidigt som verklighetsuppfattningen på detta sätt grundar en värdering, spelar naturligtvis denna värdering en viktig roll för vad man sedan vill och orkar uppfatta av verkligheten. En människa som genom sin ställning i företaget utvecklat en positiv värdering av företagarkerksamhet överhuvudtaget tolkar och uppfattar ledighetslagar och arbetsgivaravgifter på ett helt annat sätt än en människa med en mindre entusiastisk syn på sin roll i företaget.

Allt detta kan synas välbekant och självklart. Att jag likväl funnit anledning att understryka det beror på att den bok jag fått i uppdrag att anmäla, *Företagets intressenter och kontrakt: — nya synpunkter på intressentteorin* (SAF,

1982, 57 kr, 91 s), i så hög grad blottlägger en sådan påverkan på de perspektiv som anläggs i de olika bidragen till boken.

Vad kan vi lära oss av intressentmodellen?

Den s k intressentmodellens uppkomst och vidare utveckling redovisas och diskuteras i den inledande, längsta, uppsatsen av *Ulf Lundahloch Per-Hugo Skärvad*. Grundläggande för modellen är 1) att det i och kring varje företag finns en uppsättning av medagerande som på olika sätt påverkas av dess verksamhet — företagets *intressenter* (anställda, ägare, kunder, leverantörer, stat, kommun och företagsledning), 2) att olika intressenter kan — men inte behöver — råka i *konflikt* med varandra och 3) att varje intressent måste få en "belöning" som är *minst lika stor* som det bidrag han anser sig ge till företaget för att han skall vilja fortsätta sin medverkan och företaget överleva.

Såvitt jag förstår skulle ett intressentperspektiv kunna anläggas på varje organiserad verksamhet, det må gälla staten, en partiorganisation, en fackförening — eller ett företag. Att det just är inom företagsekonomi som intressentperspektivet främst lanserats beror nog på att forskningen där i så hög grad är inriktad på att tillhandahålla modeller som kan öka precisionen i ledningens förmåga att styra organisationen. Det finns alltså här *ett specifikt* intressentperspektiv. "Intressentmodellen", säger författarna, "ser företaget ur ett företagsledningsperspektiv".

I boktitelns underrubrik talas om *intressentteorin*. Men är det en teori överhuvudtaget, och är den i så fall positiv eller normativ? Om det är en *positiv* teori, skall den hjälpa oss att förklara och förstå företagsledningens beslut eller anpassningsåtgärder i samband med att en förändring äger rum t ex i de anspråk en viss intressent riktar mot före-

taget. Antag att den anställde genom en ny lag får ökade möjligheter att påverka, säg, en viss typ av investeringsbeslut; hur skulle det påverka övriga intressenters intressen och vad skulle det i sin tur utlösa för anpassningsåtgärder inom företagsledningen för att minimera störningarna i intressentbalansen? Utvecklandet av en teori för intressentmodellen skulle ha förutsatt att man formulerat hypoteser beträffande dessa reaktioner och sedan testat dem empiriskt. Några dylika ambitioner med modellen framskymtar dock inte i Lundahl-Skärvads uppsats. Där används intressentmodellen i stället som utgångspunkt för en allmän diskussion av inträffade och pågående förändringar i företagets inre och yttre arbetsvillkor (ägarmakt kontra VD-makt, företags ekonomi kontra samhälls ekonomi etc). Diskussionen är inte ointressant, men det kan inte hjälpas att man blir besviken när texten ibland röjer värderingar och verklighetsuppfattningar som i ett slag ger intressentmodellen en politisk dimension. "Sett mot denna bakgrund är det kanske ingen olyckshändelse att medbestämmandelagen utformats så, att företagsledningen efter det att förhandlingarna slutförts utan att enighet uppnåtts, ensidigt fattar beslut. Detta kan kanske ses som ett bevis på de svårigheter man möter, om man fråntar företagsledningen rollen som konfliktlösare med ansvar för organisationens helhetsperspektiv och det ekonomiska totalansvaret. Detta kan därmed indirekt vara ett uttryck för att man, kanske omedvetet, tillämpat intressentteorins företagsmodell." (s 42.)

Alltså, intressentmodellen förutsätter att företagsledningen ges en tillräckligt stor roll i företaget för att... osv. Ger det oss anledning att kalla intressentmodellen för en *normativ* teori, som anger vissa minimikrav vad gäller somliga intressenters intressen, men inte andras? Ja, i så måtto att intressentmodellen uppenbarligen är apologetisk. Men det räcker inte för att upphöja den till en teori; då måste den också kunna leda fram till intressanta hypoteser som kan testas empiriskt.

Jag tror att problemet med intressentmodellen har att göra med att den från början är tänkt som en enkel avbildning av det *lokala* företagets "beslutsmiljö", men sedan fått ikläda sig en roll som "teori" för företagets funktionssätt och beslutsfattande, något som oundvikligen förutsätter också teorier för hur de olika intressenterna *globalt* sett är beroende av varandra. Och några sådana teoriföreställningar rymms inte inom intressentmodellens ram.

Kritik och alternativ

Men det finns ett teoriområde under utveckling inom nationalekonomin där de rymms, den s k *kontraktsteorin*, som presenteras kortfattat av *Ingemar Ståhl*. Kontraktsteorin utgår ifrån den traditionella allmän-jämvikts-teorin för renodlade marknadssystem som nationalekonomin sedan gammalt arbetar med. Men den ställer frågor utöver de vanliga: Varför uppstår företag? Varför får de en viss form? Varför blir vissa företagsformer dominanta?

För att kunna besvara dessa grundläggande frågor måste man noggrant beskriva innehållet i de avtal eller *kontrakt* som företagets olika medagerande har med varandra. Det visar sig då att det finns ett inbördes beroende mellan innehållet i t ex anställningskontraktet och aktieägarkontraktet (aktien). "... det centrala är att den ekonomiska teorin för allmän jämvikt ger oss en systemanalytisk teori för... hur växelverkan sker mellan aktörsgupper, organisation och marknaderna" (s 66).

Även *Carl-Johan Westholm* är kritisk till intressentmodellen i sitt bidrag "Intressentteorin och den ekonomiska demokratin". Westholm väljer en definition av "ekonomisk demokrati" som går ut på att den politiska demokratins beslutssätt överförs till det ekonomiska fältet, "dvs majoritetsprincipen tillämpas vid beslutsfattandet, inte kontraktsrätten". Men vilka skall delta i beslutsfattandet? Enligt Westholm pekar intressentmodellen på att alla intressenter måste — t ex i ett företag — beredas plats i dess styrelse. Nu finns det även

andra sätt att påverka resursallokeringen, t ex via marknader (genom just kontraktsrätten), men alla dessa skymms undan i intressentmodellen. Därför är denna modell oduglig i en seriös diskussion av demokrati och effektivitet.

Leif Widén och *Anders Thomasson* från Aktiespararnas riksförbund avslutar skriften med var sitt kort bidrag. Även hos dem är entusiasmen inför intressentmodellen måttlig. Widén menar att såväl den solidariska lönepolitiken som den eventuella tillkomsten av kollektiva löntagarfonder enligt LO-SAP-förslaget skulle "rycka undan intressentmodellens grunder". (Och jag som trodde att intressentperspektivet kunde anläggas på vilken organisation som helst med vilka intressenter som helst.) Men det finns en möjlighet att "rädda" modellen, nämligen genom att "förstärka ägande och inflytande för de små aktieägarna", enligt Widén.

Anders Thomasson menar att intressentmodellen är hotad från ett annat håll. Skattesystemet och aktiebolagslagen samverkar till att låsa in vinstmedel i de företag där de uppstått. Företagsledningen satsar på det egna företags

överlevnad och expansion, fastän det samhällsekonomiskt sett ofta vore rättigare att placera pengarna i andra företag. Den företagsledningsorienterade intressentmodellen — eller rättare, effektiviteten — skulle alltså hotas av en alltför stark företagsledning — utan tillräckligt motstånd från t ex aktieägarna!

Intressentmodellen lånar sig uppenbarligen till starkt skiftande tolkningar. Det beror först och främst på att det saknas ett teoretiskt kitt som binder samman de olika intressenterna på något analytiskt hållbart sätt. Vad vi behöver diskutera vidare är hur vi kan få fram mer kunskap om detta kitt — vilket liv lever egentligen kontraktsteorin vid svenska universitet och forskningsställen i dag? Kan debatten om intressentmodellen ge sådana impulser vore det bra. Annars riskerar vi att bli kvar i en "intressentdiskussion", där användningen och tolkningen av intressentmodellen säger mer om verklighetsuppfattning och värderingar hos saksföraren än om den verklighet som skall beskrivas.

Civilekonom *Rolf Eidem*
Arbetslivscentrum